

SHERLOCK HOLMES ÉS TÁRSAI EGY ÚJ VILÁGBAN

Gondolatok a detektívtörténetről

VARGA ISTVÁN

Hankiss János *A népszerű irodalom elmélete és története: I. A detektívregény* című 1928-ban megjelent könyvében kiemeli, hogy „a népszerű irodalom tanulmányozása nagyon sok irodalomtörténeti, művelődéstörténeti, lélektani lelettel kecsegtet”. Ez a mondat szerepel Keszthelyi Tibor *A detektívtörténet anatómiája* című könyv mottójában, és ezzel mintegy utal vizsgálódásának irányvonalára. Keszthelyi Tibor könyve 1979-ben jelent meg. Ebben az évben adták ki Bényei Tamás *A krimi, a metafizika és a posztmodern* című kötetét, amely a detektívtörténet egyes aspektusait vizsgálja. Tehát magyar nyelven is folynak kutatások ezzel a műfajjal kapcsolatban. A fentiekben említett utóbbi két könyv között azonban lényeges különbség van: míg Keszthelyi Tibor egyrészt a detektívtörténet fejlődését követi, másrészt sajátosságait vizsgálja, addig Bényei Tamás a detektívtörténet modern irodalmi változatait kutatja, azaz témája a klasszikus detektívtörténet metamorfózisa. Mindkét könyv tanulmányozása, nyugodtan mondhatjuk, élvezetes olvasmány, és igazolja Hankiss Jánosnak a fentiekben idézett gondolatát. A téma megközelítésénél az adott esetben tanácsos először Keszthelyi Tibor könyvével megismerkedni, mivel a szerzett ismeretek sok szempontból megkönnyítik Bényei Tamás jóval bonyolultabb és átfogóbb könyvének megismerését. A két könyv ilyen módon tulajdonképpen jól kiegészíti egymást.

Mint már említettem, Keszthelyi Tibor könyve két részből áll: az első (Geneológia címmel) történeti áttekintés, míg a második (Karakterológia) a detektívtörténet sajátosságait tárgyalja. Ha Keszthelyi Tibor könyvét kapcsolni akarjuk Bényei Tamáséhoz, akkor a második rész az érdekes számunkra. Természetesen az első rész is tartalmaz olyan adatokat és következtetéseket, amelyek feltétlenül elgondolkoztatóak. A szerző kiemeli, hogy „a detektívregénynek annyi az ellenfele, amennyi a rajongója”. Tény, hogy a detektívtörténet

igen elterjedt az olvasók körében, a műfaj koronázatlan királynője, Agatha Christie, a világ hatodik legtöbbet fordított szerzője. Már könyvének kezdeti szakaszában Keszthelyi Tibor leszögezi, hogy szerinte a detektívtörténet két emberi tulajdonságra támaszkodik: a játékoságra és a kíváncsiságra, azzal, hogy a műfaj magva az enigma, a rejtély. A történeti áttekintésen túl már ez az első rész is tartalmaz olyan észrevételeket, amelyek a detektívtörténet jellemzőire utalnak. Már itt megtudhatjuk, hogy a detektívtörténet jegyei közé tartozik „a tényállás, az események, a cselekmény tényszerű rögzítésének igénye... az izgalom és az érdeklődés fenntartása, a szenzációk ökonomikus, megtervezett adagolása, az ötlet kivételes hangsúlya... az igék hatalma a jelzőkkel szemben... a szikár, fölösleges gondolatkanyarokat kerülő mondat-szövszövés”. Bár a fenti megállapítások elsősorban a műfaj stílusára vonatkoznak, mégis fontosak a téma megközelítésekor. Keszthelyi Tibor geneológiai vizsgálódásai folyamán utal azokra a kísérletekre is, hogy megteremtse a szabályokat az igényes detektívtörténet írásához.

Keszthelyi Tibor vizsgálódásai átfogóak a detektívtörténet sajátosságainak kutatásakor. Úgy véli, hogy ennek a műfajnak sajátosságaiból fakadóan igenis léteznek törvényszerűségei, amelyek tudatos és következetes alkalmazása kliészt szül. Szerinte a detektívtörténet „teoretikus hajlamú”, közte és a tudományos gondolkodás között „egyfajta párhuzam van”, bár a „mesterdetektív logikája nem tudományos, hanem művészi természetű”. A szerző szerkezeti hasonlóságot vél felismerni a detektívtörténet és a keresztrejtvény között. Ha követjük vizsgálódásait, lassanként rájövünk arra, hogy Keszthelyi Tibor a detektívtörténetet a mese egy válfajának tekinti. Ez a megállapítása fokozatosan bontakozik ki, és mindig bizonyítási eljárás előzi meg. Kétségtelen, hogy izgalmas olvasmány ezeknek a bizonyítási folyamatoknak a megismerése. A kiindulópont Arisztotelész megállapítása, miszerint „a kitalált történet, a fikció leglényegesebb eleme a mese”. A szerző ennek alapján a detektívtörténetet „urbánus mesének” tartja. A detektívtörténet legszembevetőbb jegye a rejtély, minden a rejtély jegyében játszódik le. Ez a mese sajátossága. Akárcsak az egyszerűsítés (fekete-fehér klisé), amely a detektívtörténetre is jellemző. Felbukkannak benne bűvös tárgyak, akárcsak a mesében. A szerző szerint „a detektívtörténet a valószínűtlen szférájában játszódik le, eltolódik az irreális tartományába, márpedig „amint átlépünk az irreális kapuján, a mesében járunk”. Szól a detektívtörténetben tapasztalható költői vonásról, márpedig az a mesében is felbukkan. A varázsmeséhez hasonlóan, „a detektívtörténet kétpólusú történet: a két pólus a feladat és annak megoldása”. Értelmezésében a detektívtörténet központi alakja, a nyomozó, hasonlóan a varázsmese hőséhez. A mesével való rokonságra utal az is, hogy „a mese és a detektívtörténet egyaránt csupán vázlatosan megrajzolt figurák köré szövi a cselekményt. Egyik

sem ad kimunkált jellemeket.” Egy másik alapgondolat a témával kapcsolatban: „Az ártatlanul gyanúsítottak a detektívtörténet hamupipőkéi, a sárkánynak kiszolgáltatók, legkisebb királykisasszonyok.” Keszthelyi Tibor idézi J. V. Propp *A mese morfológiája* című könyvét, amelyben az a mesében hét szerepkört különböztet meg. Nos, Keszthelyi Tibor szerint „mind a hét szerepkör (funkció) megvan a detektívtörténetben, és pedig törvényszerűen (de nem így a regényben, novellában)”. Miután megismertük a szerző összes érveit, megállapíthatjuk, hogy a detektívtörténet és a mese közötti hasonlatosságok, azon túl: egybeesések, valójában léteznek, de ugyanakkor megmarad bennünk a gyanúnak a szikrája, hogy ez a megállapítás talán túlságosan is leegyszerűsített, a detektívtörténet nemcsak urbánus mese, hordoz magában más műfaji elemeket is.

A műfajokkal való foglalkozás a másik fontos eleme Keszthelyi Tibor könyvének. Több helyen kitér a magas irodalom és a detektívtörténet kapcsolatára. Nem teszi ezt egyik védelmében vagy a másik elítélése érdekében, mert számára a detektívtörténet önálló műfaj a maga törvényszerűségeivel, és az olvasóra bízta, hogy mit olvas. Véleménye szerint a magas irodalom mércéivel mérni a detektívtörténetet helytelen lenne. Colin Watson mondta Wallace detektívtörténeteiről szólva, hogy egy ilyenfajta kísérlet (a fenti összehasonlításra gondol) „éppoly meddő lenne, mintha a szobrászat szempontjai alapján vennénk szemügyre egy halom sódert”. Keszthelyi Tibor könyvében több helyen is világosan meghatározza a regény (és a novella) és a detektívtörténet közötti különbségeket. Ezekből a meghatározásokból idézek most: A regény az emberről, az ember társadalmi viszonyairól szól, a detektívregény dolgokról és azok rendjéről szól azzal, hogy az ember a tárgyak közé húzódik, velük egy sorba kerül. A regénnyel és a novellával szemben a detektívtörténet az érzéketlenség helyett a fogalmi ábrázolásra tör, nem annyira az ember, mint inkább egy ideál kifejezője. A hagyományos epika a múlttól, a jelenen át, a jövő felé mutat, a detektívtörténet cselekménye visszafelé pergetett. A fent idézett megállapítások tehát a hagyományos epika és a detektívtörténet közötti különbségeket tüntetik fel. Ezen a szembeállításon túl Keszthelyi Tibor könyvének egyes szakaszaiban általában a rokon műfajok megkülönböztető meghatározásával is foglalkozik. Véleményem szerint figyelmet érdemel ezen belül könyvének bekezdése a 173. oldalon: „A reális és az irreális vegyítése voltaképpen négy leegyszerűsített receptre történhet. Reális jellemek reális körülmények között: regény és novella. Abszurd jellemek valós körülmények között: kalandregény. Irreális jellemek irreális körülmények között: tündérmese. Valós jellemek abszurd körülmények között: detektívtörténet.” Úgy vélem, hogy ez a felosztás nagyjából helytálló, bár szerzője beismeri, hogy leegyszerűsített.

Gondok az átmeneti „receptek” esetében, illetve a receptek egymásba való átcsapása alkalmával adódhatnak.

A fentieket összegezve talán azt mondhatnánk, hogy *A detektívtörténet anatómiája* rendkívül alkalmas munka ahhoz, hogy megismerjük ennek a műfajnak a sajátosságait. Világosan szerkesztett, egyszerűen érthető és befogadható nyelven íródott, mondanivalója egyenes, üzenete, ellentétben a könyv témájával, nem rejtélyes. Külön kell utalni tárgyilagosságára. Keszthelyi Tibor nem veszi védelmébe a detektívtörténetet, de nem akar ítéletet sem mondani felette. Ennek a szellemében zárja a könyvét: „A művelt és az életet élvező ember étrendje azonban nemcsak eltűri, hanem a változatosság kedvéért igényli is olykor a könnyebb olvasmányt. Ugyan, mi restellnivaló volna ezen?” Nem szabad szem elől téveszteni a körülményt, hogy ezek a sorok akkor íródtak, amikor a kultúrpolitika szigora enyhült, és a detektívtörténet lassan újra meghódította az olvasókat. Keszthelyi Tibor könyve minden szempontból nézve tudományos munka, és húsz év távlatából is az maradt. Értékálló, elemző, útmutató.

Az időbeli különbség Keszthelyi Tibor és Bényei Tamás könyve (*Rejtélyes rend – A krimi, a metafizika és a posztmodern*) megjelenése között huszonegy év (Bényei Tamás könyve 2000-ben került kiadásra), de a megírásuk közötti idő jóval rövidebb, mivel Bényei Tamás könyvének előszavában közli, hogy könyvét kilenc évvel megjelenése előtt írta. „Ha ma kezdenék hozzá, minden bizonytalanság nélkül más könyvet írnék”, vallja be. Címét megváltoztatta, némi változásokat a szövegben is eszközölt, de egyébként maradt az eredeti szöveg. Saját szövegét utólag úgy értelmezi, és erre utal a címváltoztatás is, hogy az nem műfajok szembeállítása, hanem annak szemléltetése, hogyan folynak azok egymásba. A könyv bevezetésében a szerző közli velünk, mik voltak munkájának céljai. Érdekelte, „miért írtak századunk komoly alkotói krimi”, illetve melyek a krimiátiratok sajátosságai. Vizsgálódásainak célpontja (talán éppen ez áll könyvének központjában) az, hogy felderítse a krimiátiratok jelentőségét a posztmodern irodalomban. „A könyv tárgya két sajátos elbeszélő forma, a klasszikus detektívtörténet és az anti-detektívtörténet kapcsolata. A kapcsolat kulcsa talán a paradox helyzetű köztes jelenség a metafizikus detektívtörténet.” Bényei Tamás könyvében tehát három műfaj kerül tárgyalásra: 1. a klasszikus detektívtörténet (a címben szereplő krimi), 2. a metafizikus detektívtörténet („a krimisémből vett elemeket általános bölceleti jellegű kérdésfeltevések szolgálatába állítja”), és 3. az anti-detektívtörténet („a dekonstruált klasszikus krimi”). A bevezetés még egy, a könyv tárgyát közlő mondatot tartalmaz: „A könyv a klasszikus krimi és az anti-detektívtörténet ellentmondásos kapcsolatának körülgörzése.”

Bényei Tamás könyve hat nagy fejezetből áll, melyek néhány alfejezetre oszlanak. Az első fejezet (Hagyomány) a krimi történetével foglalkozik, más műfajokhoz való viszonyulásáról szól. A szerzőt nem érdeklik azok a szövegek, „amelyek a klasszikus detektívtörténetet a realista hagyomány irányába hosszabbítják meg”. Már itt leszögezi, hogy „az anti-detektívtörténet a posztmodern irodalom tipikus képviselője” azzal, hogy a klasszikus krimi egyes elemei megőrződnek az anti-detektívtörténetben. A későbbiek folyamán aztán részletesen megvizsgálja, hogyan viszonyul a posztmodern ezekhez az elemekhez. A fejezet újszerű gondolatokat és észrevételeket tartalmaz arról, hogy utólag, a regény fejlődésének alakulását ismerve, hogyan lehet mondjuk Kafka egy-egy művét anti-detektívtörténetként olvasni.

A második történet című fejezet elsősorban a klasszikus detektívtörténet egyik sajátosságának elemzésével, az ismétlésszerkezettel foglalkozik, illetve azzal, hogyan jelentkezik ez a sajátosság az anti-detektívtörténetben. Jellemző erre a fejezetre a példák sokasága is, amelyek a fenti sajátosságot kiválóan szemléltetik. „A népszerű elbeszélő műfajokat általában úgy tartjuk számon, mint a cselekményes, eseményekben és fordulatokban bővelkedő elbeszélés tipikus eseteit. Ebben a tekintetben a detektívregény különleges helyet foglal el a tömegkultúrához tartozó műfajok között: egyrészt az okozatiságokon alapuló és teleologikus elbeszélés mintapéldája, másrészt viszont tény, hogy a krimi cselekménye valamiképpen mégis különleges stílusú, és első látásra alapvetően különbözik például a kalandregény vagy a szerelmes románc elbeszélő szerkezetétől. A detektívtörténet cselekménye ugyanis alapvetően és nyilvánvalóan ismétlés”, szögezi le Bényei Tamás. Ugyanezt a gondolatot egy másik helyen így fogalmazza meg: „A narratív szerkezet nem más, mint az elvesztett történet rekonstruálása, eljutás vagy visszajutás oda, ahol a dolgok a gyilkosság pillanatában álltak.” Mert „a klasszikus krimiben előfordulnak ugyan másfajta bűnesetek is, az igazi azonban mégis a gyilkosság”.

A harmadik fejezet (címe Valóság) a krimi valóságát tárgyalja, illetve értelmezését az anti-detektívtörténetben. Bényei Tamás gondolatmenete, alaposan leegyszerűsítve, e téma ügyében a következő. A krimi olyan műfaj, amelyben a valóság üres, és a „detektívtörténetnek valahogy ezt az ürességet kell kitöltenie, úgy hogy úgy tűnjön, mintha lenne ott valami”. Épp ezért a detektívtörténet valóságában nagy fontossággal bírnak a kis részletek. Ezeknek a részleteknek az értelmezésében van döntő szerepe a detektívnek, az ő munkája és a pszichoanalízis között nagy a hasonlatosság. A detektív mintegy uralja a detektívtörténet világát, mindent észrevesz, és mindenre talál magyarázatot. Ezzel szemben az anti-detektívtörténetben nem minden magyarázható meg deduktív racionalista eszközökkel, bennük mindig marad valami megfejtethetetlen, mert a részletek rendkívül sok módon értelmezhetőek. Ilyen érte-

lemben igaza van a szerzőnek, amikor a mesterdetektívben „a mindent tudó realista író torzképét” véli felismerni. A klasszikus detektívtörténetben minden kis részlet titkos jelentéssel bír, minden logikus ésszerű összefüggésben áll (a krimiben nincs véletlen), vagy ahogyan Bényei Tamás mondja: a regényvilág szemiatizálódik, azaz minden benne megjelenő jelként funkcionál. Ezzel szemben, mint már említettem, az anti-detektívtörténetben a jelek sokértelművé válnak, és ez kizárja a rejtély megoldásának lehetőségét („a nyomozás végtelemlítése”). Visszatérve a realista valóságábrázolás problémájára, a szerző megállapítja, hogy „a detektívtörténettel az a baj, hogy, mint minden irodalom, realista szeretne lenni, de nem sikerül neki eléggé (irreális, klisészerű)”. Helytálló az a gondolat, hogy a klasszikus detektívtörténet „soha nem is akart versenyre kelni a regénnyel”.

A Metamorfózisok című fejezet a detektívtörténet hőségnek, a mesterdetektívnek a sorsát követi az anti-detektívtörténetben. Az ő sorsa pedig az, hogy átalakul, egybeolvad a gyilkosság elkövetőjével. Mert az anti-detektívtörténetben „sem a detektív, sem a gyilkos nem tölti be maradéktalanul a krimi szabályai szerint ráosztott funkciót, sőt a két pólus akár össze is olvadhat”, összegezi a fejezet záró szakaszában Bényei Tamás ilyen irányú vizsgálódásainak eredményét. Mert, visszatérve a krimihez, abban a hősök szerepet töltenek be egy történetben, „a szereplők funkcionalitása gyakran az abszurditásig fokozódik”. A klasszikus detektívtörténetben nincs személytelen bűncselekmény (a szerző szerint ez lenne a krimi „rémálma”), ellenben megvan a két pólus: a detektív, mint „a rend bajnoka”, és a gyilkos, „a káosz ügynöke”. Nos, az anti-detektívtörténetben mindez relativizálódik, feloldódik, el- és egybeemosódik. Vagy ahogyan Bényei Tamás megállapítja, két változásra kerül sor: a két említett főhős „által elfoglalt pozíciók megfordulnak, másrészt a két pozíció összeolvadhat. Mert a detektív és a bűnöző egymás titkos tükörképei”. Sor kerül „a detektív és a tettes szerepcseréjére, hiszen a gonosztevő alkotó művész, a detektív csak kritikus” azzal, hogy a tettes gyakran hihetetlen ügyességgel lépze csalja a valahai detektívtörténet valahai mesternyomozóját.

Az ötödik fejezet (Paródia és ironia) mintha némileg kilépne a könyv témaköréből, és általában a műfajok egybevetésével foglalkozna. A lényeg az, hogy Bényei Tamás értelmezésében épp a paródia állandó jelenléte miatt a krimi és az anti-detektívtörténet egymásba folyik. Épp ezért „a krimi és az anti-detektívtörténet viszonya eldönthetetlen, kétértelmű”. A klasszikus detektívtörténet klisészerűsége miatt természetesen könnyen parodizálható, viszont tény az is, hogy a krimi már önmagában is paródia: „Az anti-detektívtörténet egyszerre krimi is, meg nem is.” Ez a fejezet mintha azt igyekezne bizonyítani, hogy a két műfaj sok szempontból szétválaszthatatlan, nincsenek olyan mércék, amelyek alapján a megkülönböztetést biztos kézzel elvégezhet-

nénk. Érthető, hogy az olvasó teljes mértékben elbizonytalankodik anti-detektívtörténetet olvasva. Nos, ezen a bizonytalanságon akar segíteni Bényei Tamás e fejezetben, amikor is vagy másfél oldalon át leírja, hogyan is zajlik le a befogadás folyamata az olvasónál, amikor az anti-detektívtörténetet olvassa, és tanácsot ad, hogyan is olvassuk ezt a műfajt. Véleménye szerint az általa javasolt mélyen tudatos szövegmegközelítés és -értelmezés visszaadhatja az „ártatlan olvasás önfeledtségét”.

A könyv befejező fejezete (Játékok) abból a feltevésből indul ki, hogy „minél inkább játékká alakul a detektívtörténet, annál inkább jutott el a maga igazi mivoltához”. Az anti-detektívtörténet „megőrzi a klasszikus detektívtörténet játék jellegét – mindkét értelemben: mint a cselekmény szabályok által leírható játékszerűségét és mint az író és befogadó viszonyának játékszerűségét”. Véleményem szerint az anti-detektívtörténetben az utóbbi a domináns. Bényei Tamás véleménye szerint kétfajta játék van: véges és végtelen, „a klasszikus krimi véges játék, az anti-detektívtörténet végtelen játék”. A detektívtörténetben nincs véletlen, meglepetés, amely a véges játék legfőbb „játékronatója” (Hiuzinga kifejezése), a végtelen játék ezzel szemben nem lehet meg nélküle. Egyébként ez a fejezet is utal a műfaji összeolvadásokra, amelyekre a szerző a könyv utolsó, Zárlat című alfejezetében utal. Ahogyan mondja, magyarázatot akart találni irodalmi jelenségekre, de „a magyarázó célú fogalmak sora metaforák sorává változott, amelyek – mint a nyomozás a bűntettet, az olvasó a szöveget – magyarázat helyett újra és újra megismétlik azt, amit magyarázni, megoldani szeretnének”.

A beavatottak számára Bényei Tamás neve már nem ismeretlen. Ezt első sorban *Apokrif iratok – Mágikus realista regényekről*, 1997-ben megjelent kiváló könyvének köszönheti. Ez a mostani kötete vetekszik vele. Központjában a klasszikus detektívtörténet metamorfózisának elemzése. A szerző az átalakulásokat igyekszik elrendezni, más szóval: csoportosítani és egységekbe foglalni. Munkájának központjában az átalakulás sajátosságainak körbenjárása, ahogyan a szerző mondja. Hiányoznak könyvből a végső következtetések, azaz a szerző ritkán vállalkozik általános konklúziók, esetleg törvényességek levonására. Talán azért, mert ez nem is lehetséges. Képlékeny anyagú folyamatot vizsgál, a vizsgált jelenségek többértelműek, hiányoznak a szilárd fogódzók, minden bizonyos ambivalenciát hordoz magában. A Rejtélyes rend értéke elsősorban abban rejlik, hogy lehetőségeket vonultat fel, elemez és tesz világossá. Érdeme a szerzőnek az is, hogy könyvében nemcsak a klasszikus detektívtörténet modern változatait taglalja, hanem jelentősen hozzájárul a posztmodern fogalmának értelmezéséhez is. A tömör és elemző hangvétel többek között annak is köszönhető, hogy, akárcsak előző könyvében, a szerző a fogalmak idegen, a filológia és filozófia területéről származó szavakkal fejezi ki. Ez viszont azzal a veszéllyel jár, hogy művének alapos megismerése előfel-

tételezi a jártasságot e szavak tárházában. Mondjuk, Keszthelyi Tibor könyvének olvasása az övéhez képest „kikapcsolódás”. Itt kell kiemelni, hogy a szerző ismeretanyaga és olvasottsága – s ebben az esetben ez nem közhely! – valójában imponáló. Erről tanúskodik a könyv végén található bibliográfia, valamint a metafizikus és anti-detektívtörténetek jegyzéke. Talán egyedül az róható fel a szerzőnek, hogy a használt forrásmunkák főleg az angol nyelvtéről származnak, holott ilyenek vannak elég szép számban a német nyelvtérületen is. Talán még azt is hangsúlyozni kell, hogy Bényei Tamás legújabb könyve nemcsak a magyar olvasók érdeklődésére tarthat igényt. Mint a fentiekben említettem, Bényei Tamás könyve sok szempontból lényeges hozzájárulás az irodalmi posztmodern fogalom tisztázásához és értelmezéséhez is. De mielőtt könyvének ezen rétegét alaposabban megvizsgálánk, érdemes néhány mondattal jellemezni a posztmodernt általában. A *Le Monde Dimanche* 1981. október 18-án ezt írta: „Kísértet járja be Európát – posztmodern kísértete”, holott Amerikában ez a kísértet már vagy húsz éve „járkált”. S ha még korábban nyúlunk vissza, akkor kiderül, hogy a fogalom dél-amerikai eredetű, azon a földrészen már a harmincas években jelentkezett. Története bonyolult, többek között azért is, mert több forrásból táplálkozik. Mint minden irodalmi irányzatnak, neki is van „manifesztuma”, amely összefoglalja a vele kapcsolatos elméleti gondolatokat. A posztmodern esetében ez talán John Barth amerikai író 1967-ben megjelent *A kimerült irodalom* című esszéje lenne. Ennek az esszének talán egyik legfontosabb gondolata az, hogy „korunkban minden irodalmi forma elhasználódott, és az irodalom már csak az örökölt formákkal való utánzó játékként lehetséges”. Dieter Borchmeyer német kutató szerint ezen túl a posztmodern jellegzetessége a többszörös kódolás és a pluralizmus. Szerinte az irodalom imaginárius múzeummá válik, az idézetek Babeljává, szójátékokká. A posztmodern egyik jellegzetessége az intertextualitás (más szövegekre való hivatkozás), ami Borchmeyer szerint állandó utánzást jelent, mert a posztmodern azért tér vissza a múlthoz, hogy előre lépjen. A posztmodern alkotók a művészi eszköz népszerűsítését tűzik ki célul, ennek eredményeképpen az irodalomba visszatér a feszültségen alapuló elbeszélés. Még egy észrevétel, ez alkalommal nem Borchmeyer, hanem e sorok írójának tollából az intertextualitással kapcsolatban. A közelmúltban megjelent Susan Sontag legújabb regénye, az *Amerikában*. A szerzőnő nagy nyugalommal felhasználta néhány forrást ezen könyvének írásakor anélkül, hogy ezt kiemelte volna. Épp ezért most védekeznie kell: plagizálással vádolják. Susan Sontag kijelentette, hogy az „átvételek” mindössze három oldalt tesznek ki művében és egyáltalában: „Itt sokkal átfogóbban lehetne érvelni: hogy az egész irodalom vonatkoztatások és utalások sorozata.”

Visszatérve a detektívtörténet és az anti-detektívtörténet kapcsolatára, illetve Bényei Tamás idevonatkozó észrevételeire, talán még Ulrich Broichot

kellene említenem, aki szerint elég furcsa, hogy épp a detektívirodalom tört be legjobban a posztmodernbe (vagy talán fordítva is mondhatnánk?). Mert a kettő ellentétes: a detektívtörténet racionális műfaj, a posztmodern pedig azt állítja, hogy a valóság felismerhetetlen, és nyelviileg nem ábrázolható. Ezért a posztmodern a detektívtörténetet dekonstruálja (például a valóság útvesztővé válik, ahol maga a mesterdetektív sem találja fel magát). De mivel ez a gondolat jelentkezik Bényei Tamás könyvében is, térjünk vissza hozzá, és kíséreljük meg összefoglalni a szerző posztmodernnel kapcsolatos elképzeléseit. Nos, Bényei Tamás már könyvének első fejezetében megfogalmazza, hogy „az anti-detektívtörténet a posztmodern irodalom tipikus képviselője” azzal, hogy a posztmodern kétféleképpen viszonyul a klasszikus detektívtörténethez: ironikus tolerancia és kritikus hozzáállás, de így viszonyul a kanonizált regényformához is. Bényei Tamás szerint „a posztmodern irodalomban nem ritka a játéksémákon alapuló regényszerkezet”, épp ezért nem szabadna meglepőnek lennie a detektívtörténethez való fordulása. Idézzünk tovább: „Sokak szerint a posztmodern alapsajátossága az elitkultúra és az úgynevezett tömeg- vagy kommersz kultúra közötti régebbi határvonal eróziója”, „a posztmodern a hagyományhoz ironikus toleranciával viszonyul”. Épp ezért logikusnak tűnik a szerző azon észrevétele is, miszerint amikor „a magas művészet formái időről időre sorvadásnak indulnak . . . ilyenkor az irodalom mintegy megmerítkezik az alacsony kultúra műfajaiban, hogy visszanyerje éltető energiáját”. Itt feltétlenül utalni kell arra, hogy a klasszikus detektívtörténet a kezdetben épp a magas irodalom egyes elemeit felhasználva bontakozott ki, és tulajdonképpen az álregény egyik változata. Megmosolyogtató, hogy az átvétel iránya most visszafordult. Bényei Tamás leszögezi: „Köztudott, hogy a posztmodern próza nyíltan szembefordul az ábrázoláselvű irodalommal.” Mondhatnánk talán azt, hogy a posztmodern anti-detektívtörténetet író számára a világ végérvényesen kaotikussá és megmagyarázhatatlanná vált, lemond a mindent tudó elbeszélő szerepéről, és helyette a regényvalóság sokértelműségét szemlélteti: egy olyan valóság ez, amelyben minden lehetséges. Ezt a gondolatot Bényei Tamás így foglalja egybe: „Az anti-detektívtörténet végső soron az európai gondolkodás totalitárius tulajdonságai ellen lázad.” Vagy az anti-detektívtörténet, mint a posztmodern jellegzetes képviselője, talán a század végén eluralkodó érzés kifejezője: vége az ésszel irányított világnak? Minden képlékenyebbé változott, minden lehetséges, minden végtelen sok módon értelmezhető. Természetesen értelmetlen lenne jóslatokba bocsátkozni ezen gondolatok helytállóságáról. Viszont ténynek tekinthetjük azt, hogy Bényei Tamás *Rejtélyes rend* című könyve jóval többet mond, mint témája. Épp azért legalább olyan izgalmas olvasmány, mint egy posztmodern anti-detektívtörténet. Vagy a maga módján valójában az is?